

Nicaragua: a crise postelectoral⁽¹⁾

Edmundo Jarquín

Por mor das eleccións municipais do pasado 9 de novembro do 2008, en Nicaragua configurouse un escenario de crise política que viña xestándose nos meses anteriores. O detonante desa crise foi o gran fraude electoral polo cal o Presidente Daniel Ortega e a súa organización, a Frente Sandinista para a Liberación Nacional (FSLN), tendo perdido amplamente as eleccións, en especial nos grandes centros urbanos da rexión do Pacífico do país, a capital Managua incluída, adxudicáronse o triunfo en 105 dos 143 municipios.

Os resultados electorais non foron aceptados pola oposición política; a Conferencia de Bispos Católicos e os líderes doutras Igrexas, as organizacións do sector empresarial e as organizacións da sociedade civil, tamén demandaron un recuento dos votos en base ás actas de cada centro de votación. Ortega recorreu ás súas forzas de choque paramilitares para reprimir as protestas nas rúas que tendían a estenderse a todo o país. A comunidade internacional reaccionou molesta.

Pola súa banda, a Unión Europea, varios de cuxos países membros cancelaron, suspenderon ou recortaron a axuda ao desenvolvemento a Nicaragua, ofreceu axuda técnica e económica para facer un recuento das actas de votación, ou ben para celebrar novas eleccións. E, a finais de novembro, o goberno de EEUU anunciou que conxelaba a cooperación da Conta Reto do Milenio.

Antecedentes da crise

O primeiro gran antecedente é que Ortega, igual que Hugo Chávez en Venezuela, Rafael Correa en Ecuador e Evo Morales en Bolivia, está impulsando unha axenda “rupturista” e “refundacional”. Isto conduciu a que, con frecuencia, na comunidade internacional vincúlese o caso de Nicaragua ao deses países anteriormente citados.

En efecto, hai moitas coincidencias no discurso deses dirixentes. Algúns elementos que identifican ese discurso son:

- a) hostilidade cara a economía de mercado, que é diferente á desconfianza do mercado que moitos, desde antes e despois de John Maynard Keynes, poden ter aínda desde perspectivas conservadoras, xa non se diga desde as posicións socialdemócratas;

(1) Este artigo corresponde a unha conferencia presentada por Edmundo Jarquín no Seminario “*Elections and Democracy in El Salvador and Nicaragua*”, celebrado o pasado 9 de febreiro de 2009 no Woodrow Wilson International Center for Scholars de Washington, D. C.

- b) hostilidade cara EEUU e o mundo desenvolvido, que é diferente á cautela, desconfianza e, en determinados casos, oposición que moitos poden ter fronte ás políticas dos países desenvolvidos, en especial a política de EEUU;
- c) rexeitamento á globalización, que é diferente a recoñecer na mesma riscos pero tamén oportunidades;
- d) hostilidade coa democracia liberal e procura, contestataria, de formas de democracia participativa, que é diferente ao que moitos pensan en termos da compatibilidade entre democracia representativa e democracia participativa;
- e) e, finalmente, hostilidade cara os medios de comunicación ou, polo menos, unha actitude de relativa intolerancia fronte á crítica.

Ademais, en menor ou maior medida (casos Ortega e Chávez), comparten outros signos de identidade: un certo menosprezo polo Estado de Dereito, un perfil populista autoritario, e unha noción bélica da política, segundo a cal os cidadáns divídense entre amigos e inimigos.

A partir do anterior, as diferenzas entre Ortega e os outros dirixentes son máis que significativas. A primeira é que en Nicaragua non hai unha situación “refundacional”, e o triunfo de Ortega non foi produto dun colapso do sistema de partidos políticos, ou do Estado mesmo, nin tampouco foi expresión dun movemento social emerxente, nin dunha grave crise socioeconómica⁽²⁾.

A segunda diferenza, e a máis importante, estriba en que Ortega, caso contrario dos presidentes de Bolivia, Ecuador e Venezuela, non posúe a maioría política nin dentro da poboación nin no seo do Parlamento.

Como veremos despois, o nodo interpretativo crítico da situación de Nicaragua, da evolución durante os dous anos de goberno de Ortega, e das perspectivas do proceso nicaraguano, radican precisamente na gran contradición de impulsar unha axenda “refundacional” e “rupturista”, desde unha posición de minoría política. Minoría grande, pero minoría.

Daniel Ortega gañou as eleccións do 2006 con igual ou menor votación relativa (38%), que aquela que obtivo cando perdeu as eleccións en 1990 (41%), 1996 (38%) e 2001 (42%). Daniel Ortega gañou porque rachou, por primeira vez, o bloque antisandinista (Alianza Liberal Nicaraguana, ALN, 28,3%, e Partido Liberal Constitucionalista, PLC, 27,1%), e porque a ruptura do bloque sandinista foi menor da esperada (Movemento Renovador Sandinista, MRS, 6,3% en votación presidencial, e 8,4 % en lexislativa). Así, o voto contrario á FSLN de Ortega foi do 59% en 1990; 62% en 1996; 57% en 2001; e 62% en 2006.

(2) Pese ao reordenamento macroeconómico alcanzado despois da derrota do sandinismo en 1990, e a recuperación do crecemento económico despois do colapso dos anos 1980 en medio da confrontación e a guerra civil, o caso de Nicaragua forma parte dun amplo fenómeno ocorrido en moitos países da rexión, traducido na insatisfacción co desempeño socioeconómico en materia de emprego e redución da pobreza. A gran maioría dos votantes de Ortega proceden desa corrente de insatisfacción e, tamén, de nostalxia pola gran ampliación dos dereitos sociais que, sen dúbida, houbo durante a revolución sandinista da década dos oitenta. Pero a Nicaragua da primeira década do século XXI está en moitas mellores condicións económicas que a de finais dos anos 1980.

Nese, por así chamalo “accidente político” da división do Partido Liberal, onde se agrupou a case totalidade do antisandinismo histórico, radica a explicación política do triunfo de Ortega. O primeiro a pór en dúbida, entón, é a versión xornalística internacional segundo a cal Nicaragua virou cara á esquerda, se é que Ortega, máis aló dos elementos do discurso que indicamos, poida ser considerado de esquerdas.

O triunfo de Ortega tamén foi facilitado polas reformas constitucionais que el mesmo negociou co ex presidente Arnoldo Alemán. Esa negociación, ou “pacto” como pexorativamente coñéceselle en Nicaragua, foi posible porque Ortega e Alemán comparten o mesmo espazo cultural e valorativo (autoritario, tradicional, corrupto, populista). Esas reformas estableceron un sistema de segunda volta suavizada: gáñase en primeira volta co 40% dos votos, ou ben co 35% no caso de ter unha vantaxe superior ao 5% sobre o que chega en segundo lugar. Este último foi o caso do triunfo de Ortega.

Esas reformas estableceron, ademais, a distribución por partes iguais das maxistraturas na Corte Suprema de Xustiza, o Consello Supremo Electoral e a Contraloría Xeral da República. Co tempo, Ortega logrou asumir o control case absoluto deses organismos.

A súa vez, Ortega está facendo unha lectura equivocada da realidade: cre que o mundo capitalista entrou nunha crise terminal; cre que o presidente ruso Vladimir Putin retomou a revolución soviética en novas circunstancias; cre que a crecente fortaleza chinesa forma parte dun amplo movemento antiimperialista; e, finalmente, cre que hai un novo momento da revolución a nivel mundial, e que dela forman parte Venezuela, Ecuador, Irán, Bolivia, Nicaragua, etc.

Todo iso estao intentando a partir dunha matriz mental de corte estalinista, agora con ingredientes de esoterismo, que potencian o seu mesianismo a niveis de delirio.

O segundo gran antecedente da crise é que Ortega, desde un inicio, deu pasos na dirección de establecer un réxime autoritario. O caso de Nicaragua oscila entre un réxime de Autoritarismo Institucional e un réxime de Ditadura Institucional: o uso das institucións para reprimir, chantaxear, excluír, amedrentar. En Nicaragua, novamente, hai medo.

En Nicaragua houbo unha política oficial de reféns: ábrese causa penal a dirixentes da oposición para terlles de reféns. Empezouse a perseguir, utilizando a xustiza penal ou os poderes administrativos, ás organizacións da sociedade civil. Do mesmo xeito, utilízase a xustiza penal ou os poderes administrativos para perseguir a xornalistas. E premeuse a diversos medios de comunicación, especialmente canles de televisión, para cancelar programas de opinión independentes ou opositores.

En Nicaragua utilízase a política fiscal para premer a empresas e organizacións da sociedade civil, ao mesmo tempo que cancelouse, arbitraria e ilegalmente, a personalidade xurídica de varios partidos políticos, pechando os espazos democráticos de participación política.

A través dos así chamados Consellos do Poder Cidadán (CPC), en Nicaragua estase suplantando ás institucións da democracia representativa, como son os gobernos locais electos polos cidadáns, e estanse utilizando as forzas de choque paramilitares para reprimir aos opositores nas rúas.

O detonante da crise: o fraude electoral

Todos eses antecedentes determinaron, na opinión cada vez máis estendida, que o conflito fundamental en Nicaragua non era entre dereita e esquerda, senón entre democracia e ditadura.

O anterior conduciu a un feito significativo: desde a esquerda democrática, o Movemento Renovador Sandinista (MRS), que non tiña candidatos nas eleccións pois foi excluído do proceso electoral, chamou a votar contra os candidatos de Ortega.

Esta decisión do MRS tivo polo menos dúas consecuencias significativas:

- a) Contribuíu a que se xestase de feito unha gran unidade democrática contra Ortega.
- b) Contribuíu, de xeito moi importante, á politización das eleccións.

Na medida en que as eleccións politizáronse, transcenderon a importancia local e víronse como unha gran oportunidade para defender a democracia, a abstención electoral foi significativamente menor que noutras eleccións municipais.

Se a abstención fose tan alta como nas eleccións municipais de 2004, probablemente a FSLN, que ten unha militancia moi disciplinada, non tivese que promover o fraude, ou polo menos un fraude tan grande. Ante a votación masiva, Ortega tivo que recorrer a un fraude maior que o previsto inicialmente, de tal forma que, ademais de enorme, foi desordenado, co cal, tres meses despois, o Consello Electoral resultou incapaz de presentar resultados definitivos en base ás actas dos centros de votación.

Cara adiante

Vendo cara a adiante, quixese compartir algunhas conclusións. En primeiro lugar, o fraude non é un feito consumado, pois non o aceptan os cidadáns, non o aceptan a Conferencia Episcopal e outros poderes fácticos, non o acepta a comunidade internacional. Como dixo a revista británica *The Economist*, “*O fraude electoral é, en gran parte, unha cousa do pasado na rexión*”.

Desde que se iniciou en 1978 a chamada “terceira ola democratizadora”, os grandes intentos de fraude electoral fracasaron, como foron os casos de Manuel Antonio Noriega en Panamá en 1989; Joaquín Balaguer en República Dominicana e Raoul Cedrés en Haití, ambos en 1994, e Alberto Fujimori en Perú no 2000. Na

rexión pode haber trampas e deficiencias electorais, pero non unha fraude masiva e descarada. Deste modo, “o precedente horroroso”, segundo cualifica *The Economist*, que Ortega estaría intentando establecer, ten moitas resistencias.

En segundo lugar, o eixo da polarización política que durante tres décadas estivo configurado entre o sandinismo e o antisandinismo, desprazouse agora ao orteguismo e antiorteguismo, como simbolización persoal da contradición entre autoritarismo e democracia. Se este eixo de polarización mantense, en Nicaragua produciuse un cambio político de gran importancia histórica.

En terceiro lugar, e aínda que pola forza das súas organizacións paramilitares, Ortega recuperou o monopolio da rúa, o feito real é que ese monopolio está en disputa.

En cuarto lugar, e a diferenza doutros países como Cuba, demostrouse que os condicionamentos da cooperación internacional en Nicaragua teñen grandes “apalancamentos” internos: nos empresarios de todos os tamaños, as Igrexas, as organizacións da sociedade civil, os medios de comunicación, os partidos políticos. Fronte á presión internacional polo fraude, Ortega empezou a facer algunhas tímidas concesións, tales como a suspensión dalgunhas accións legais persecutorias contra ONG, por tomar só un exemplo, pero non en canto ás eleccións municipais. E, de cara ás eleccións xerais de 2011, espera que a comunidade internacional quede satisfeita con algunhas promesas.

En quinto lugar, se non hai unha recomposición total do Consello Electoral, Nicaragua non terá un futuro electoral confiable para as eleccións de 2011. Nese contexto, sen futuro electoral, increméntanse enormemente os riscos de maior conflito e violencia

Reflexión final

Nicaragua saíu da revolución que derrotou á ditadura de Anastasio Somoza e da guerra civil dos anos 1980, con tres grandes progresos históricos:

- a) Por primeira vez, en toda a historia, cun sistema electoral confiable.
- b) Por primeira vez, en toda a historia, con plena liberdade de expresión.
- c) Por primeira vez, en toda a historia, con monopolio estatal, legal, das armas. “Desprivatizouse” o poder das armas, e “desprivatizouse” o monopolio da violencia. Antes só tiveramos forzas armadas privadas, partidarias ou familiares (exército sandinista, garda somocista, exército liberal, exército conservador).

En todos eses grandes progresos históricos cara á modernidade política, hai serios retrocesos co goberno de Ortega. O sistema electoral perdeu toda credibilidade e confiabilidade. Co actual Consello Electoral non pode haber eleccións democráticas. O deterioro nesa institución é absoluto. Os medios de comunicación

están sendo acosados de diversas formas: hai xornalistas con causas penais abertas; ameazas de retirada ou cancelacións de licenzas para radios e televisións; intervencións administrativas; uso da publicidade estatal para premiar e castigar. E a policía foi sometida frecuentemente a conflitos de intereses, pois as forzas de choque paramilitares do “orteguismo” exerceron a violencia na rúa, asumindo facultades da policía como deter o tránsito de persoas e vehículos en rúas e estradas, e requisar vehículos.

Unha vez máis, en Nicaragua están en xogo valores e intereses esenciais para o futuro democrático da rexión. Por iso é polo que Fernando Carrera, Director do Instituto Centroamericano de Estudos Fiscais (ICEFI), escribe: “*É posible que para algúns os resultados dunhas eleccións municipais en Nicaragua parézalles moi pouca cousa. Pero, neste caso, estamos fronte a un proceso cuxo impacto de longo prazo pode ben superar a dimensión específica dos gobernos locais... Gardar silencio e non actuar é unha irresponsabilidade histórica fronte ao futuro democrático de Centroamérica. Porque neste momento hai que comprender que todos os centroamericanos somos Nicaragua*”.

Edmundo Jarquín, actualmente dirixente do Movemento Renovador Sandinista (MRS), foi candidato presidencial nos comicios de 2006.